

ՕՐԱԳԻՐ ԶԱՐԻՌՆԻԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՏԱՐԻ

ԶԱՐԻՌՆԻԱՅ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ 14 ՄԱՐՏ 1870

ԹԻՒ 879

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Մօսկա իշխող Օրվերին նախագահութեամբ կաշմալ պաշտօնէից խորհուրդը երթալով զաղկապի աղատաւեր ողջալիս ժողովրդեան համակրութիւնը և զործակցութիւնը ձեռք կը ձգէ. ինչու որ իւր ներքին քաղաքականութիւնը ամփոփեալ է այս երկու բառից մէջ, այսինքն լեզուութիւն և խորհուրդ. իսկ իւր արտաքին քաղաքականութիւնը հիմնեալ է հաշտարար և խաղաղասէր սկզբանց վերայ՝ առանց հանդուրժելու որ զաղկապեան պատուոյն և օգտիցը փաստ մը տրուի որ և է ստար անգլիական և

«խաղաղութիւն կուգինք, ըստ արտաքին զործոց պաշտօնեան, երեսփոխանաց ժողովոյն փետրուարի 11-23 նիստին մէջ, խաղաղութիւն տնտեսական իւր ամեն հեռուութեանցը հետ, որ հարկաւոր է ներքին աղատութեանց զարգացման և ազգային բնահանութիւնը յաջողութեամբ համար. Այս է պաշտօնէից խորհուրդին քաղաքականութեան հիմը. խաղաղութեան անփաստ մնալը կուգինք և անոր վերայ կաշխատենք մեր բոլոր ջանքերով, բայց յաջողելու համար պէտք է հաստատուն ձեռք մի, վեհ սիրտ և հսկողաչք մի, քանզի այն հրդեհը՝ զոր պատերազմ կանուանեն, առանց տարիէ ի վեր անպակաս եղաւ լեռնիկայի մէջ, ի Գերմանիա, ի Բալթիկի մէջ, բայց զի տեք թէ ամենէն աղէկ մարտը հրդեհները, այսինքն զի զիմեր և ծխաշունչ աւերակներ կը թողուն, զորս կայծ մի կրնայ բորբոքել, իւրօրոյն և աշխարհիս այժմեան վիճակը զօրաւոր պատճառ մըն է որ համաձայնութիւնը հաստատուն պահեմք մը ներսիս ամրացնելու համար այս տատանեալ խաղաղութիւնը որուն անփաստ մնալը փափաքանք կուգինք ամենքս ալ. Այս ընկերական խաղաղութիւնը և հաշտութիւնը միայն մեր արտաքին և ներքին քաղաքականութեան նպատակն է. և այս նպատակը ուրիշ կերպիւ ձեռք չբերուի բայց միայն ճշմարիտ ազատութեամբ, և ճշմարիտ ազատութիւն կանուանեմ ոչ զայն՝ որ ան-

խոհմարար կուգէ գրեթէ զկառավարական իշխանութիւնը իւր հարկաւոր յատկութիւններէն, այլ զայն՝ որ հակառակորդ կուսակցութիւնը գէնընկեց կրնէ՝ անոր իրաւացի դանդաղանայը արդարութիւնը ընելով անկեղծաբար և վեշտասաներորդ դարուն մէջ օրինաւոր մատենագիր մի ըստ. «Ամենէն կատարեալ կառավարութիւնը այն է, լոքսմադատութիւնը այն աստիճան կը ստիպէ որ բախտը անձ մի չկրնար յուսալ անկէջ մեծագոյնը ձեռք բերել, զափոխութեան մը փշոյցով. Արդ այս տեսակ կառավարութիւն մը հիմնադրելու պիտի աշխատեմք, հաստատարի մնալով մեր սկզբունքը, որ կը կազմեն զայն, իւր օրով հետ տարակուս չունալով թէ ազգային երեսփոխաններն ևս մեզի հետ կը փոփոխեն և կաշխատին այնպիսի կառավարութիւն մի պաշտ մեր երկրին, որ պարկեշտ, ազատասէր, խաղաղասէր և սիրելի ըլլայ ժողովրդեան, սիրեմք ուրեմն այսպիսի կառավարութեան մի էական պայմանները ի զործ դնելու. խնդիր մը որ անցեալը հանգարտութեամբ նշէ, հեռանալով անոր բնորոշ վեհերէն և ապագային վերայ միայն դարձնելով մեր ուշադրութիւնը. Աշխատեմք փարատութեամբ այս ապագային վտանգները բնաջնջելու և մէկ կողմ թողուցել երկպառակութիւն պատճառող խնդիրները, որ մեր պատուական ժամանակը զուր տեղը կանցնեն. իւրաքանչեւ վերայ փոխադարձ կապակցութեան ունենալէ դադարեմք. վասնզի կը փախչեմք թէ ժողովուրդը՝ մեր երկար բանակութեան վեհերը և մեր վիճաբանութիւնները տեսնելով՝ վերջապէս չըլլայ որ ըսէ թէ չափէն աւելի կը խօսինք և քիչ գործ կը տեսնենք. Արդ փութացուցէ՛ք զմեզ, քանզի ասիկա ձեր իրաւունքն է. սակայն հոգ տարէք նաև մատուցանելու մեզ զմիջոցները գործելու. դրոց կարօտ ըլլալինս՝ ուրիշներէ աւելի մեք կը զգամք».

Ահա այս կերպիւ խօսեցու վսեմա մօսի Տարիւ կոմսը և խորհրդանոցին խիստ մեծագոյն մասը ծափահարութեամբ և համակրական սիրով ընդունեցաւ

արտաքին զործոց պաշտօնէին այս խոհական և անկեղծ խօսքերը.

Կաղզիոյ այժմեան պաշտօնէից խորհուրդը օտար տէրութեանց համակրութիւնն ալ կատարելուպէս ձեռք բերած է և անոր ընթացքը զօլորութեամբ կը յիշուի իւրօրոյն զլեւաւոր լրագրաց մէջ. խորհուրդի օրակարար կըսէ որ՝ «Կայսրը այսպիսի պաշտօնապարհներով կրնայ յուսալ թէ իւր կողմը պիտի ունենայ Կաղզիոյ բոլոր պարկեշտ անձինքը».

Կաղզիոյ կառավարութեան Հոռոմի տիեզերական ժողովոյն նկատմամբ բռնած ընթացքը մեծ հաճութեամբ ընդունեցաւ բոլոր կաթոլիկ ժողովուրդներէն. քանզի յայտնի է թէ մօսիւ Տարիւ կոմսը պահանջ քահանայապետական լիժնէն որպէսզի զաղկապեան դեսպան մի ներկայ դառնուի տիեզերական ժողովոյն մէջ և անոր ընելու որոշմանցը մասնակից ըլլալ. Սրբազան Պապը պարտաւորեցաւ այս պահանջումը ընդունելու. ինչպէս յայտնի է «Կարդէն» կայսեր կառավարութիւնը՝ տեսնելով յիշեալ ժողովոյն մեծագոյն մասին ըրած և ընելու բռնադատութիւնը փոքրագոյն մասին վերայ, իմացուց քահանայապետական կառավարութեանը թէ՛ սէր արդարութեան պիտի պաշտպանէ զփոքրագոյն մասը և թոյլ պիտի չտայ որ իրաւունքը և ճշմարտութիւնը ոտնակոխ ըլլան.

Այսինքն լրագրոյն մէջ այնպիսի տեղեկութիւններ կը կարդամք, որոնք տիեզերական ժողովոյն ընելու որոշմանց ինչ արժէք ունենալը կիմացունեն. Այս տեղեկութիւններէն կը տեսնուի որ հիւսիսային Իւրմանիան այնպիսի համաձայնութիւն ներկայացուած է ժողովոյն մէջ որ 810,000 կաթոլիկ ժողովուրդը մէկ երեսփոխան ունի. այնինչ Պապին վիճակաց մէջ 12,000 ժողովրդեան համար մէկ երեսփոխան գրուած է. և այս կերպիւ քահանայապետական վիճակաց մէկ կաթոլիկը աւելի ձայն և ծանրակշիւթիւն ունի քան զլուստուն գերմանացի կաթոլիկ. ինչպէս յայտնի է նշանակութեան արժանի է որ 512 եպիսկոպոսներ որ Պապին անխախտութիւնը կուղեն հաստատել, 73

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

Հետեւեալ յօդուածը, որ գիտնական ու Աստուածաբան վարդապետ մի գրուած պիտի ըլլայ, արժան համարեցինք մեր ընթերցողացը հաղորդել՝ Մեծ մուսայեան քաղելով:

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԻՐՆԻՒ ԵՂԲԱՐՔ

Այս օրերս՝ տպագրուած թուղթ մը ստորագրեալ Գ. Ս. Կարապետեան և Հօրա վարդապետէն բաժնուցաւ բաւար ազգային քահանայից, որ հիմա գրեթէ 83 թուով են Պօլոյ քաղքի մէջ: Այս թուղթը կարգաւ օգտուները՝ որ և է քահանայի քով կրնան գտնել, որով աւելորդ կըսեպեմ օրինակը ամբողջ հոս դնել. թղթին հարկաւոր կտորը այս է որ կառավարիչ բոլոր քահանայից տպուած ստորագրութիւն մը այս ձևով.

«Ես ստորագրեալս մերժեմ և հերքեմ ըստ կրօնաւորական մասին զՅայտարարութիւնն որոյ սկիզբն Յանուն «ամենասուրբ Երրորդութեան եւն, մեք երբոյ զգրեալս կայրողիկէ Արեւելեան Հայք եւն, արարեալ կամ հրատարակեալ յամի 1870 թ 25 Յունուարի, և «հնազանդի» ճշմարիտ հնազանդութեամբ ամենայն հը. «բամանայ սրբապետ Քահանայապետին Հոռոմաց, և օ. «բինաւոր իշխանութեան գերեթմանիկ Տիման մերոյ «Անտոնի Պետրոսի Թ. Պատրիարքի Կիլիկիոյ»:

Այս ձևը իրենք շարադրած կըղեն քահանայից առջևը որ ստորագրեն, ժամանակ տալով 3 օր, որ կըսկէր ամսոյս 15էն կ'ընկնէ առտու ընէ, սպառնալով որ որ և ինչ պատուական շտորագրողները կ'ախեալ պիտի սեպէ ամեն կարգի և իրաւասութեան պաշտամունքներէ, և այնպէս ալ պիտի հրատարակէ: Այս որոշմանքները

իրենք են որ բերել են և սակայն նոյն սրայմանաբանուն առաջին օրը կը փութան և կը հրատարակեն եկեղեցիաց մէջ՝ կոխեալ երեք վարդապետներ: Ինչ կը նշանակի արդեօք այս բան, որ օրէնք կրնայ արդարացնել այս գործս. ինչո՞ւ չեն ստորագրեցին որոշած պայմանաւամբ լրանալու, և այն անձինքը՝ եթէ ստալին և եթէ արդ օրերն ալ չտային իրենց ստորագրութիւնը՝ բայց թերեւ երբորդ օրը կուտային: Իրենց ուղղակի կը հարցնեմ. արդեօք օրինաւոր ստորագրել այս գործերէն, զոր թերեւ չմնաց մարդ Պօլոյ մէջ որ չմեղադրէր բայց ի իրենց մէջ:

Բայց տեսնենք մեր բուն կական ինչի՞նք և կըղեն որ հերքեն և մերժեն արդեօք Յայտարարութիւնը ըստ կրօնական մասին. ինչ կըսէ արդեօք Յայտարարութիւնը, արդեօք հերետիկոսութիւն կամ անհաւատութիւն մը կը քարոզէ: Քննենք Յայտարարութիւնը, երբեք մաս բաժնած կըղենք եւս զայն. մաս մը կրօնական, մաս մը բարեկարգական և մաս մը իշխանութեան: Ինչ արդեօք կը քարոզէ Յայտարարութիւնը ըստ կրօնական մասին, բուն իրեն հատուածը հարկ է հոս դնել:

«Յանուն ամենասուրբ Երրորդութեան և Մարեմայ «Աստուածամօր անարատ յղացելոյն, և սրբոյն Գրիգոր «Բի մերոյ Լուսաւորչին, ժողովեալք ի վստինս յամի «1870 թ 25 Յունուարի: Մեք ներքոյ գրեալքս, կաթոլիկ «ղիկէ Սրբեկեան Հայք, կը յայտարարենք այս գրուած «թեմայս առաջի աշխարհի, հանդերձ թէր ընտանեօք և «որդքովք, որ հաւատաւք զայն ամենայն զօրս հաւա «տայ և ընդ եւնի կաթոլիկէ և հոռոմական եկեղեցիէն. և «զարգանան Քահանայապետին Հոռոմաց կը ճանաչենք «երեւել զլուս եկեղեցիոյ, որուն հնազանդ կը որդիաւ «կան յարգութեամբ»:

Կարձեալ կը կարդամք Յայտարարութեան վերջը:

«Միով բանիւ, պիտի մնանք ուղղափառք հաւատով «անբաժանելի ի Հոռոմական եկեղեցիոյ»:

Ասկէց աւելի ուղիղ և զգուշաւոր դաւանանք մը կըլնաւոր տուալք. թէ որ այս չէ ճշմարտութիւնը, ինչ կը թոյլ տրեմն կը շարունակեն Գ. Ս. Կարապետեանը և իւր համախոհները. թէ որ Հոռոմաց սուրբ եկեղեցին չէ Գրիգորի ճշմարիտ եկեղեցին՝ որն արդեօք կըսեպէ Գ. Ս. Կարապետեանը որ կըստիպէ զմեզ հերքել և մերժել Հոռոմաց սուրբ եկեղեցին՝ զոր ազգային մեր ընտանեօքն և որդեւոր ճանչցենք եւ կը զաւանդենք, և անշարժ պիտի մնանք անոր մէջ: Զարմանք մը իրաւացնէ պատկը բոլոր ազգը Գ. Ս. Կարապետեանին այս առաջարկութեան վրայ. վասնզի իրեն ուղած ստորագրութիւնը չկրնար տու զոր և է անձ մը՝ ինչուս որ նախ իւր հոռոմական Ս. կրօնքը չհերքէ և չմերժէ. վասնզի այն անձը որ Յայտարարութեան մէջ կը լրանալով թէ Հոռոմաց Ս. եկեղեցիոյն ճանչցածը կը ճանչնայ, դաւանածը կը զաւանդէ, հաւատաւորը կը հաւատայ, ինչպէս կը ըստ Գ. Ս. Կարապետեանին առաջարկած ձևը ստորագրել և իրեն թէ կը թոյլ տրեմն համաձայն ըսել թէ վերժեմ և հերքեմ ըստ կրօնական մասին Յայտարարութիւնն:

Գաւի որ աշխարհաւոր անձն է այս ստորագրութեան առաջարկը՝ գրիչը ձեռքին մէջ կը զողոյն՝ հաւատաւ չգալով թէ ինչպէս կրնայ հոռոմական ուղղափառ եպիսկոպոս մը այսպիսի առաջարկութիւն մը դնել բաղանիս քահանայից պատուաւոր և օւսեալ խմբի մը առջև, որոնք գրելով խօսքով՝ ամպիռներէ և բեմերէ՝ Հոռոմաց սուրբ եկեղեցիոյն քարոզողներն հանդիսացած են: Այս առաւջարկը ընող անձը որչափ ալ որ ինքզինքն իմաստուն և

կրօնականներն մէջ նայինք, և ամէն ըսածնուս պատասխան կ'առնուինք թէ՛ Քահանայապետը ասանկ կուզէ»։ Աստիճակէն ետքը խօսեցաւ եպիսկոպոսաց իրաւանցը վրայ, և հոռովական կենդանացուման ձեռքը անոնց նուազանաւորէն վրայ։ Աստիճակէն խօսեցաւ նաեւ Տիւրքանը և դարձեալ խօսքը այն շողորթութեան վրայ, որոնք բնաւ չեն սորվիր ճշմարտութիւնը Քահանայապետին ըսելու։ Այսպիսի շողորթութիւնը, ըսաւ, ամէն ազգէ ալ կը գտնուին, որոնք Քահանայապետին բոլոր տիպի առած են։ Արդէն Տիւրքանը յառաջ ուրիշ գումարմանց մէջ Սվարչկայէր կարդինալը, ու Մաճարիտանի նախագահը Սիւրպոյ կողմէր շօշախոտէ կ'ընէ։

Օկայալիկի լրագրիւն ըսածներուն վրայ խորհրդածութիւն ընելը կարդացողներուն կը թուէր։ Այսչափ միայն կրօնականութիւն թէ 400 եպիսկոպոսաց պետութիւնը (մանաւանդ արեւելիկներու մասը) անընդունակ կ'ընէր։ Ինչու որ ինչպէս մարմին մը ասոնց գլխոյ, կոնքէ, աստիճակ ալ գլուխ մը ասոնց սոսկման, ասոնց իր երկրները ունենալու՝ չ'ընէ մըն է։ Ինչպէս որ աստիճակը, ծովի անտեսնելի անտեսնելի մարմինը վրայ գլխոյն գլխոյն ու սահմանները որոշուած են։ Այս սահմանները արեւելք, կարծեսք թէ եկեղեցիին՝ չ'ընէ քան զարեւելքէ։ Այս երկան եկեղեցիին իրաւունքները քրիստոնէական հետ ծնած, սնած ու մեծցած են, ասոնց ձեռքը պայքարելու եկեղեցիին աւելել խոստովէ է։ Այս շարժանքը պետութիւնը եկեղեցիին չ'միացնէր, այլ կ'ընդունէր։

ԱԶԳԱՅԻՆ

Յայտնի է թէ մեծաշուք պարոնայք Լրդար եղբարք՝ մեծահարուստ Հայ վաճառականք են՝ ի կալուկաթաւ, ուր իրենց ազգասիրական բարեգործութիւններովը և իրենց առեւտրական ընդարձակ ձեռնարկութիւններովը՝ բանդի 18-20 շուկանուց տեսք են) փառք և պարծանք եղած են ընդհանուր ազգիս։ Զինչեւ եղբարք մէկը՝ միւսը՝ պարոն Սեթ Լրդար՝ որ լուրջ և խոհեմ երիտասարդ մըն է, ի մօտ աւելուր ընկերութեամբ իւր ազնուաշուք ընկերին հասաւ յԱլեքսանդրիա, ուր տիկինը մնալով ի պատահաւ թեթեւ տկարութիւն մի, պարոն Լրդարը դնաց ի սուրբ Լորուսալէմ յայցելութիւն և յախտ Քրիստոսի անորինական սուրբ տեղեաց, և զինի 8-10 ատուրց վերադառնալով յԱլեքսանդրիա, անկէջ՝ ընկերութեամբ իւր տիկինը, ամուսն 7-10 ին մեկնեցաւ ի Դոնտոն երթալու, ուր ժամանակ մի պիտի մնայ առեւտրական գործոց պատճառաւ։

Ալեքսանդրիոյ մը թղթակիցը բազում պոզեստներ կը զրդէ մեզ յիշեալ մեծաշուք Պարոնին և իւր տիկինը ազնիւ ու քաղցր բարոյցը վերայ։

ամեն իրաւունքներն, որ է ըսել խնդիր մըն է այս Հոր մը ու անոր որդեայը մէջ, ինչու որ ինն մէջ կը մտնեն ուրիշ հակառակորդք։ Հոս ներքին մեկի այն մեծապատիւ Ալաններն որ դիւ չեն յօժարիր յայտնապէս միանալու ազգին մեծազոյն մասին հետ միւր զարմանքն յայտնելու թէ ինչպէս հակառակորդաց կողմէ կը բռնեն մինչդեռ ասկէջ վեց ամիս ընտառ ազգային եպիսկոպոսաց սխալագոյն ժամանակ՝ առանձին մասնաժողով մը իրենց ներկայացուցած գրութեանը մէջ ազգին իրաւունքը պաշտպան կ'ընէր։ Եւ մեր կողմէն ազնուելէն աւելի յայտնապէս իրենք ազգային իրաւունքներն կուզէին ու կը պահանջէին։ Երբեք մեզի որ յիշեցնէր թէ նոյն խոհեմ անհեղինակեղեցական և ինչուան իրեն փոխանորդն ալ օրինաւոր ճամբայ մը սեպեր կ'ընէ թէ ազգը իր իրաւունքները խնդրելու համար՝ ազգովին ու զեւել ուր ըլլայ։ Եւ ահա նոյն ճամբան բռնել է ազգը։ Ինչու որ ինն մասորինաւոր կըսեպի ըրածը, ինչէն մեղադրութեան արժանի է իսկ եթէ Գ. Հատուն և իրեն կամակիցները մաքորինաւոր սեպել կուզեն, և ահա ազգին ընդ տեսակ պատճառներէն մէկն ալ այս է որ կըստիպուի մերթէլ զԳ. Հատունը, որ Յայտարարութեան երրորդ մասն է։ Այս մասը մեկնութեան կարօտ չէ, երեսուն տարուան փորձը՝ շատ իսկ պարզած է ինչդիրը, ազգին այս օրդուրը և զԳ. Հատունը շուրջը ապացուցանելու համար՝ ինչուան հիմա լրագրիներ ընդունեցան՝ զրբեր գլխուցան, և առանձին գրութիւններով Հոռովայ արքունիքը ծածկուեցաւ։ Այս մասին վրայ խօսքը երկնչեղեն իսկ՝ անուր տ է, վասնզի ազգը իր ծայրը իր որոշումը վճարաւոր առած է։

ԿԱՐԵՒՈՐ ՍԶԳԱՐԱՐԱԹԻՒՆ

Պոմպայէն կը ծանուցանեն մեզ թէ Տաճկաստանցի կամ Հայաստանցի հանդուցեալ խոճաղաղար Պրիգորեանի մեծագոյնար հրիտակը դատի ներքե կը գտնուի այժմ Հնդկաստանի յիշեալ քաղաքը, ուր անձանք անձինք ունենք իրեն ժառանգորդ ներկայաւորը կը շնորհաւ եղեր անհրաւարար ձեռք բերել յիշեալ հրիտակը։ Երդարաւոր ազգային ոմն՝ գրեալ նալով որ հանդուցեղ ճշմարիտ ազգականներն ի կի Պրիգորեանի կը գտնուին, բողբոջ կը մի մատուցեր է Պոմպայի դատաստանին ընդդէմ յիշեալ անհրաւարահանդուցան։ Հետեւեալ դատարանները իրենց վճիռը ի կախ թողուցեր են մինչեւ 3 ամիս, սկսեալ ի փետրուարէ, իսկ այս պայմանաւոր լրանալէ յառաջ, եթէ ճշմարիտ ժառանգորդները երեսն չ'ընեն և չ'փութան ըստ օրինի փոխանորդ կարգել և բողբոջար մատուցանել, տարակոյս չ'իյն թէ դատաստանական վճիռը պիտի տրուի ի նպաստ այժմեան պահանջողաց։ Այս գործոյ վրայք աւելի մանրամասն անընկճութիւններ ուղղութեամբ փութելու տեսնուի մեծաշուք Չայեան ի իրաւ էֆէնդիին հետ ի Պէշեքթաւ, որուն հարկ եղածը գրուած է։

Այս օրերս ձեռքերին հասաւ Հայիկ Բոյիկ անուամբ անտրակ մի 41 երեսէ բաղկացեալ և ապեալ ի կալուկաթա յամիս անցի լուսնի, տեսարակին արժանայարգ հեղինակը՝ որ շուրջայցի է, գրաբառաւոր բանիք կը նկարագրէ Լատուիայ անբաւ խնամքը ի վերայ ապերախ ազգի մարդկան և ցաւօք սրտի յառաջ կը բերէ աշխարհիս մշար վիճակը ու հին և նոր Հնդկաստանցի անցքը։

Ալալուսայ 876 թուոյն մէջ Լրեւան հրիտակին մանրամասն պարագաները հրատարակելով, մեր յոյսը յայտնեցինք թէ Կ. Պոլսոյ Հայ թերթերն ևս իրենց խորհրդածութիւններովը, կամ այս գործոյ վրայք մեր ի լոյս ընծայած գրութիւնները իրենց էջերուն մէջ ընդունելով՝ պիտի փութան ըստ կարի նպատակաւոր ըլլալ նոյն հրիտակին ազատութեանը, որ 10,000 լիւրացէն աւելի է, ու իզմիրի և Մանիսայի Հայ վարժարանաց և հիւանդանոցաց կը վերաբերի։ Թէպէտ և Հայ լրագրաց ազգասիրութեանը վերայ երկրաշարժին չուրիք, այսու ամենայնիւ անոնց լուրստեանը վերայ ևս չ'ենք կրնար չ'ըմբանալ և չ'ընջալ։ Գոյց իրենց գործակցութիւնը անօգուտ և անգոր համարեցին, սպա թէ ոչ՝ ինչ նշանակութիւն տալու է անոնց այս անտարբեր ընթացքին։

Հետեւեալ նամակը՝ զոր Կ. Պոլսէն յուղարկած են մեզ ի հրատարակութիւն, մատուցուել է առ մենս, սէյնօր Բիւիւ՝ արքեպիսկոպոսն։

Գերազանց տէր,

Ձեր գերազոյց տէրութեան յուղարկած թուղթը, որով իսկ կախալայել և բանադրել կըսպառնաք, աստեղին ձեռքս հասաւ, և կը փութամ պատասխանել։

Գիտեք, գերազոյց տէր, որ Լատուիայեան փառաւոր վարդապետութեան նայելով, եկեղեցական ծանր պատիժներ փայն մահուաքի մեղքը գործքի մը կրնան դրուիլ, և մահուաքի մեղք չ'ըղծ տեղ՝ այս պատիժները գրուելու ալ ըլլան, չէ թէ փրակ անհրաւոր ապօրինաւոր են, այլ անվաւեր, որ է ըսել անգոր և ոչինչ։ Իրաւ ձեր գերա. Տէրութիւնը մահուաքի մեղք մը երեւակայել է, ըստ որում, յայտնի ալ կըսէ, թէ գերա. Հատունեանը չուղղկողմը իր օրինաւոր հովուին դէմ ապստամբութիւն կամ անհանգանդութիւն կընէ. սակայն ներքեք՝ այս բանիս մէջ փնտիք են թաղարկել, երեւակայել չ'ըլլալ, այլ իրական մահուաքի մեղք անհանգանդութիւն ցուցնելու է, ինչպէս կըսեն Լատուիայեանք։

Գիտեք, գերազոյց տէր, անշուշտ այն նոր անդրաւոր անհանգանդութիւն չէք, որոնք ամէն բանաւոր և իրաւացի խօսք, և ամէն օրէնք ու Սահմանադրութիւն կը մերժեն։ Եւ այս օս կը տեսնենք ձեր գերապատուութեան վրայ, որ չէք իմացեր խոգիրը, որուն վրայ է վէճը։ Երդ ասիկա քննենք, որ ապստամբութիւն կամ անհանգանդութեան ուր ըլլալը իմանալու։

Կարծեմ չէք կրնար տարակուսիլ, որ գերա. Հատունեանը Ս. Պապին 1867 ին Զուլիսի 6ին հանած Սահմանադրութիւնը ըստ ամենայն յայտնեցած է։ Ըսով մեր ազգին վրայ նոր կանոնադրութիւն մը կը ըլլայ. իրաւ՝ եկեղեցական կանոնադրութիւն մը,

բայց ինչ օրուտ որ անով մեր օսմանեան պետութեան մէջ փնտիկ հիմա ունեցած թէ՛ քաղաքային և թէ՛ եկեղեցական հանգամանքը կաւորուի։ Երբ եպիսկոպոսները՝ որոնք այս տէրութեան մէջ թէ՛ եկեղեցական և թէ՛ քաղաքական կառավարութիւն ունին ազգին վրայ, ասկէ ետքը Ս. Քահանայապետն գրուելով, ըսել կը ըլլայ որ օտար տէրութիւն մը պիտ'որ դնէ ասկէ ետքը մեր կառավարները, ու մեր տէրութիւնը և մեր ազգը ձայն կամ իրաւունք մը պիտ'որ չ'ունենան ոչ անոնց ընտրութեան և ոչ անոնց փոփոխութեան։ Եւ ասկէ իմացէ կաթողիկոսին վրայ ալ, որոնք Քահանայապետին գրած եպիսկոպոսները պիտ'որ ընտրեն։ Այսպէս իմանալու էք եկեղեցական ստացուածոց համար ալ, Զիւրաւի շատ ազգէլ ըսաւ լրագիր մը թէ այս Սահմանադրութեան Քահանայապետը մեր տէրութեան մէջ Սուլթանէն աւելի մեծ կը ըլլայ, և ասիկա ուրիշ բան ըսել չէ, եթէ ոչ տէրութեան մէջ տէրութիւնն։ Ըսով մեր կարգերը, սովորութիւնները, օրէնքները և իրաւունքները կամ բոլորովին կը բարձր են և կամ կը շաւաւորուին ու կը փոխուին։

Եկեղեցական իրաւանց պալով, այս Սահմանադրութեամբ մեր պատրիարքական աթոռը կը զրկուի իր ի հնուց ունեցած եկեղեցական իրաւունքներէն, որոնք դուք, գերազոյց տէր, եկեղեցական ըլլալով, շատ ազգէլ կը հասկընաք, անոր համար ալ վրան խօսիլ աւելորդ բան է։

Երդ կը հարցնենք և ըսէք խղճիւ, տէրութիւն մը, ազգ մը, ժողովուրդ մը կրնան աս ընդունիլ, և թէ մեր ժողովուրդը իր կը ընդունի մէկ տեղ այս օրէնքին՝ իր պարագաներուն, իր յարաբերութեանցը անյարմարութիւնը ցուցնէ, ու իր ունեցած իրաւունքները ձեռքէ հանել չ'ուզելով, պահանջէ զանոնք, ապստամբութիւն կամ անհանգանդութիւն ըրած կը ըլլայ։ Որոն կողմն է անհրաւորութիւնը, զրկուիլն, չէ՞ նէ զրկուողին, և ո՞վ պարտական է հատուցման, զրկողը թէ զրկուողը, Լատուիայ արդարութիւն, ամենայն օրէնք և իրաւունք և ուղիղ բանն իսկ կըսեն, թէ զրկողը, յանցաւոր է, և պէտք է հատուցանէ յափշտակածը, փեստողը՝ և պէտք է փոխարինութիւն ընէ ըրած փեստողը։

Գիտեմ, թէ պիտ'որ ըսէք, դուք ընդունեցէք ձեր հովիւը, հանգանդեցէք իրեն, դատարարի դաւքեք վարեցէք։ Ըստ արդար և իրաւացի պատասխանը աս է։ Այն հովիւը՝ որ յափշտակելաւորաւ մեր իրաւունքները, աւելի մեր քաղաքական կոյրութիւնը ու յարաբերութիւնները որոնցմով երջանիկ էինք թէ իրեն հոռմեական եկեղեցոյ հետ միացեալ ժողովուրդ, և թէ իրեն օսմանեան տէրութեան հպատակ, այն հովիւը կըսեմ կը պարտաւորի նախ աւելորդ չ'ուրիշ ևս ետքէն մենք զինք ընդունելու։

Ըստ երկայն չընենք, եղբակցներն, և այս բաւական է մեզի։ Ընդունողը ազգը չէ, կըսէր չէ՛ այլ այն հովիւը, որմէ մենք իրաւամբ կը խորհնէք, և հարկ է որ խորհնէք, եթէ մեր ազգին ապագայ երջանկութիւնը վտանգի մէջ չ'ենք ուղիղ դնել։ Այս մեր իրմէ խորհնելուն մէջ ինչ մահուաքի մեղք կայ։ Զէ գերազոյց տէր, արդար եղեք, զրկողին ըսէք, թէ յանցաւոր ես, և ոչ թէ զրկուողին, զրկողը պատժեցէք և ոչ թէ զրկուողը, մենք անկից պէտք է որ փախչինք, ինչու որ զրկուեցանք, և ամէն բանէ զրկուեցանք։ Եւ իրաւունքները պահպանելու համար ամէն ճիշդ պիտ'որ թափենք, և ասիկա արդար ճիշդ մըն է։ Աս ըսածներէս պայծառ կը տեսնէք, թէ մեր այս գործքին մէջ մահուաքի մեղք չ'իյնայ, այն պատճառաւ սպառնացուած պատիժներն ալ վաւերութիւն չեն կրնար ունենալ։ Ըմենայն պատասխանաւորութիւն անհրաւոր ըլլայ է։

Ընդունեցէք և այլն։

Կ. Պոլսոյ մը կաթողիկէ Հայ եղբարք վէճը երթալով կը ծանրանայ. բայց ըստ ամենայն երեւանց արդարութիւնը և ճշմարտութիւնը՝ զորս Հակահատունեան կուսակցութիւնը կը ներկայացնէ, յաղթական պիտի հանդիսանան վերջապէս. ինչու որ ոչ միայն Խորթաբոյն Գիւրգէն մարգարեաւորը կը պաշտպանէ ազգասէր կաթողիկէ Հայոց իրաւունքը և վաղեմի արտոնութիւնները, այլ և կը ըլլան թէ Կ. Պոլսոյ Գաղաղիոյ և Խաղիոյ դեսպանները հրահանգներ ընդունած են իրենց կառավարութիւններէն, որպէսզի ի պահանջէ հարկին բաղդայպէս պաշտպանն արեւել

